

Брана Цветковић
ПРИПОВЕТКЕ II
ИЗАБРАНА ДЕЛА БРАНЕ ЦВЕТКОВИЋА I–VIII

Библиотека
РАСКЛОП
Књига 3

Уредник
Александар Пејчић

Рецензенти
Проф. др Горан Максимовић
Проф. др Бојан Ђорђевић
Др Татјана Јовићевић, виши научни сарадник

Брана Цветковић

ПРИПОВЕТКЕ

Приредио, студије и критички апарат израдио

АЛЕКСАНДАР ПЕЈЧИЋ

Институт за књижевност и уметност

Београд
2022.

Научно издање *Изабраних дела Бране Цветковића I–VIII* настало је као резултат пројектног задатка у оквиру научног одељења *Српска књижевност и културна самосвест* Института за књижевност и уметност.

Copyright © 2022, Александар Пејчић
Copyright © 2022 овог издања, Институт за књижевност и уметност

САДРЖАЈ

О издању ПРИПОВЕТКЕ	11
---------------------------	----

ПРИПОВЕТКЕ (Књиге)

Бранине приче I

Црни голуб	19
Самсар Митко	24
Плашљив уредник	33
Дођите сутра	37
Жртва љубави	42
Новац	48
Серум	51

Бранине приче II

Пекар Гиле	57
Реклама	62
Зловајни Тодор	67
Свјаческаја сујета	76
Протекција	87

Бранине приче III

Страшне ноћи у телалници	92
Мачка	107
Слобода	114
Доратова исповест	122

ПРИПОВЕТКЕ ИЗВАН ЗБИРКИ
(Периодика)

Поп Ставра	135
Полаженик	139
Малерозан човек	148
Дежуран поп	153
Пуста кућа.....	160
Живот Животе Животића.....	166
Одежда.....	168
Заборављени покојници.....	172
Наши на страни	175
Исповест.....	179
У мраку.....	182
Костур госпође М... ..	186
У шалварама	191
Отац Мика.....	195
Досадан свет.....	198
Кајгана од 100 јаја	201
Чудновато занимање	203
Беба.....	207
Кроз маглу	210
Циција	213
Бабина меница.....	215
Начелников мачак.....	218
Добар човек.....	222
Патриота	224
Лек	226
Нова Пенелопа	229
Пегавчев рефрен	232
Реформатор Тривун	235
Ћифте	239
Судар возова	242
Кнез у паланци	245
Кандидати	260
Страх од дефицита	265
Печеница професора Панте	269
Поп удовац.....	273
Полицијски пас.....	276
Ессе homo.....	280

Мачје очи	285
Слава.....	288
Калуђерово дете	292
Сима Спиритиста.....	295
Чиновничка носталгија	298

КРИТИЧКЕ НАПОМЕНЕ

Опште напомене: Приповетке Бране Цветковића	305
Посебне напомене: Редакције, варијанте.....	307

ПОГОВОР

Приповедачки домашаји: у наративном свету Бране Цветковића	321
---	-----

ДОДАЦИ

Изборна библиографија.....	337
Индекс имена.....	341
Речник мање познатих речи	343
Литература	349

О ИЗДАЊУ ПРИПОВЕТКЕ

Друга књига *Избраних дела Бране Цветковића* жанровски је разноврсна. Поред сатиричко-хумористичких приповедака, читалац ће у овом избору наићи и на класичне приповетке драмских и трагичких, али и трагикомичких сижеа, а у њима и на елементе апсурда, парадокса, црног хумора, фантастике. Кад је реч о жанровском профилу, у издање су укључене и поједине хумореске и цртице (краће приповедне форме настајале под утицајем Чехова и Мопасана). Цветковићу је најближа била реалистичка поетика, у избору и обради тема и ликова, у начинима приповедања, али је приметан и утицај натурализма и српске модерне. Највећи је број хумористичких приповедака, који преовладава и у овом избору.

У приповедној прози он је почео да се огледа нешто касније, у последњим годинама 19. века, као још увек млад аутор. Прва штампана приповетка до које се могло физички доћи јесте *Туњави Таса*, изашла у *Звезди* Јанка Веселиновића 1898. године. За живота објавио је три књиге својих изабраних приповедака 1907. године, које је дотад штампао у периодичним публикацијама. Збирке носе заједнички назив: *Бранине приче I–III*. У првој књизи је десет, у другој такође десет, а у трећу је уврстио четири нешто дуже приповетке. У ту трећу књигу укључио је и избор својих фељтона из *Правде* (1906–1907), под насловом *Кроз Београд: двадесет шест*. Они су у овом Издању донети у шестој књизи, *Фељтони, Анегдоше из рата*. Све приповетке је у својим књигама датирао, наводећи испод текста место настанка и/или објављивања, па сам те библиографске податке задржао. Од тог ауторовог избора (укупно двадесет четири), за ово Издање узето је шеснаест приповедака.

У распореду приповедака Цветковић се није држао хронологије објављивања, већ тематских и поетичких критеријума (углавном од реалистичких ка натуралистичким и приповеткама модернистичке оријентације). У овом Издању нисам одступио од тог ауторовог реда. Временски поредак успостављен је у Изборној библиографији

(исто и у *Библиографији*), у оном делу који доноси податке о делима штампаним у периодичним публикацијама.

За разлику од књига *Песме*, *Рајорши*, и нарочито *Комедије*, *Драме*, није било већих потешкоћа у приређивачком раду. У рукопису је сачувана само једна приповетка: *Реформашор Тривун*. Изузев у случају књига, располаже се претежно само једним издањем (лист, часопис), али и, у целини гледано, веома обимном грађом/приповеткама објављиваним у *Звезди*, *Саширу*, *Новом веку*, *Полицици*, *Правди*, *Новостима*, *Времену* и другима. Пронашао сам близу двеста педесет приповедака. У тај број не улази њих осамнаест штампаних са нешто измењеним варијантама или у новим редакцијама. Од свих расположивих текстова за ово Издање изабрано је укупно педесет осам приповедака.

Многе Цветковићеве приповетке излазиле су и у рубрици: „Фелтон“, у којој су се јављали и други аутори, и у којима се наилази на жанровски профилисане и фелтоне и приповетке. Зато су у ову књигу унети и поједини текстови који се по поетичким одликама и степену фикционалности удаљавају од фелтона. Међу њима су уврштени и они из *Малој журналу* и *Трибуне*, који су штампани у рубрикама „Дневна питања“, „Сензације“ и „Из наших дана“. Ти текстови из *Малој журналу* и *Трибуне* објављују се захваљујући његовој педантности да готово све своје штампане радове исеца из дневних новина и лепи у, за то предвиђене, роковнике. Многи бројеви *Трибуне* су изгубљени, такође и целокупни бројеви *Малој журналу* за 1909. годину у којима су објављивани ови текстови, па је ово архивско откриће и с те стране драгоцено. Поред та два роковника, остало је још много сачуваних исечака из других листова расутих по ковертама у његовој архиви (*Новости*, *Пијемонти*, *Шшампа*). На једном месту, у роковнику са исечцима из *Трибуне*, забележио је да се поједини фелтони прераде за планирану збирку о свештеницима (*Учекаоници*, *Војни суд у одежди*). Премда их није прерадио, ти текстови нису ушли у ову, већ у 6. књигу са другим фелтонима. За сређивање библиографије (целокупне и изборне) могао сам се ослонити само на оне оскудне библиографске податке које је он забележио у заглављима исечака (датум и година уз назив публикације); тек за неколицину текстова могли су се реконструисати библиографски подаци (датум, број, приближно број странице), јер су сачувани поједини бројеви *Малој журналу* за 1910. годину у којој је продужио да штампа своје радове до априла.

У овој књизи се доноси и лажни одломак романа који је Цветковић објавио под насловом *Косиур јосиође М...* Изашао је само

у једном броју *Трибуне* 1911, не случајно, првог априла (Видети Посебне напомене). Реч је о приповеци, а не роману.

Изузев у раном периоду, када је радове потписивао пуним именом и презименом (Бранислав Ђ. Цветковић), касније се потписивао искључиво надимком *Брана* и псеудонимом *сашир*, затим је као потпис стављао само иницијал *Б*, или ређе завршни глас псеудонима *-р* (од *сашир*), надимка *-а* (од *Брана*), као и завршни слог надимка *-на*. Текстове у *Малом журналу* потписивао је латиничним словима, првим и последњим, узетим од псеудонима *satyr – S.R.* Разрешење тог потписа пружио је сâм Цветковић у белешци на првој слободној страници роковника у коме су исечци фељтона и приповедака из 1909. Било је и потешкоћа да се утврди ауторство, јер су и други аутори користили исти иницијал *Б*. Зато је требало неке текстове више пута ишчитати и упоређивати са другима, посебно разматрати са стилско-језичке стране.

Исто, као и у случају песама, Цветковић је избегавао прештампана издања; готово увек би претходно пажљиво ишчитао објављени текст и унео бар минималне исправке пре него што би одобрио друго или треће по реду издање. Негде је посредни само исправка штампарске грешке, понегде минимална варијантност (замена речи, преобликовање реченице), али се наилази и на крупне захвате, као и на редакције (видети Посебне напомене). Сва та издања су упоређена и донета су она последња, као израз ауторове воље, што није увек и најпоузданији приређивачки избор. Последња ауторова воља не значи и да се има посла са књижевноуметнички најбољом редакцијом, али то јесте случај код Цветковића, те је стога приређивачки посао био олакшан. У Посебним напоменама детаљније сам прокоментарисао поједине приповетке са више издања, и скренуо пажњу на оне приповетке штампане у ауторовим књигама до чијих првих часописних редакција нисам успео доћи.

На крају, остало је једно отворено питање о ауторству романа у наставцима, објављиваног током окупације 1942, у београдском *Колу*. Важан податак пружила је преписка Бране Цветковића. Међу двадесетак сачуваних писама пронашао сам и два која му је упутио Милутин Мића Димитријевић (1898–1967), његов млађи сарадник и пријатељ, који је за време окупације постао главни уредник новопокренутог часописа *Коло*. На основу Димитријевићевих коментара и молбе да добије наставак и да му достави сажетак прве главе, сазнаје се да је Брана писао роман у наставцима *Улица Блондел бр. 7*, под потписом Л. Лапер (излазио од 7. фебруара до 1. августа 1942). Нема других података да ли се заиста ради о Бранином

ауторском тексту или о преводу, а можда и преради. (Необично је што се радња одвија у Паризу.) Мало је вероватно да је реч о некој врсти провокације, јер писмо не би било сачувано у његовој архиви. Могуће је да Цветковић није био аутор, али да га је као таквог Димитријевић представио уредништву да би му новчано помагао (исплата хонорара), јер је у тим данима Брана остао без прихода. *Полиџика* и *Ошишани јеж* престали су да излазе, а кирију је Цветковић укинуо својим подстанарима. (Преписка је у то зло доба окупације била проверавана, па је можда Димитријевић хтео да намерно остави писани траг, ако је посреди ова претпоставка.) Ако се тај роман анализира са стилско-језичке, тематске и поетичке стране, веома је проблематично приписати Цветковићу ауторство. У некрологу поводом Цветковићеве смрти, у *Колу* је наведено да је био њихов одани сарадник (Аноним 1942: 4). Међутим, ни један текст у бројевима за 1942. годину, до 20. новембра, не доноси Бранин потпис, нити неки од његових познатих псеудонима. Ово је било важно напоменути за случај да се евентуално у будућности дође до поузданијих података. Тај роман, у основи приповетка, далеко је од дотадашњих његових приповедних домашаја, те сам и због тога одустао од објављивања у овој књизи.

На првом месту у овом Издању сврстане су приповетке из Цветковићевих књишких издања, онако како их је он распоредио. Након њих, хронолошки следе приповетке објављене у периодичним публикацијама. (Нема ни једне у рукопису која је остала нештампана.) Иза основних текстова приповедака, како је и предвиђено у начелима за ово издање, следе Критичке напомене, Поговор (*Приповедачки домашаји Бране Цветковића*), Изборна библиографија, Индекс имена, Речник мање познатих речи и Литература. У Изборној библиографији наведене су само оне штампане редакције које су послужиле за успостављање основног текста. Сви извори и потпуни подаци дати су у последњој књизи, *Библиографија*.

Што се тиче мерила којима сам се руководио у избору приповедака, она се не одвајају од општих одлика добре приповедне прозе. Најсажетије, реч је о следећем: разматран је избор теме, њена актуалност, значај за савременог читаоца, односно да је тема довољно занимљива и да својом општошћу и покренутим питањима упућује на важне егзистенцијалне и друштвене проблеме, ситуације; да на особен хумористички начин третира менталитетске и карактерне особине и недостатке и с тим у вези да хумор није тривијалан; да такође доноси нешто ново у поетици, другачије у представљању ликова, сижејном скопу. С тим у вези и радња треба да је динамично

исприповедана, добро мотивисана, усмерена на главни ток и да расплет понуди и открије нова значења, да има ту битну структурну реверзибилност у односу на радњу. И овде наглашавам важност форме за књижевноуметнички учинак. Зато је и те како битан начин приповедања, посебно за систем мотивације, за дескрипцију, избор епизода, појединости у представљању радње, карактера и њиховог унутрашњег света (емотивно-психолошка стања), и с тим у вези кључно је да ликови у свом развоју и поступцима не буду предвидљиви. А ако је то случај, треба сагледати да ли је такво приповедно решење део поетичке намере (често у хумористичким приповеткама). Није довољно да је тема фабуле заводљива, интригантна ако није и ваљано приповедно развијена, посебно у композицији, као што је то у примеру уврштене приповетке *Дорашова исповест* у којој се из перспективе коња имплицитно говори и о Мајском преврату.

У избору се водило рачуна да се одређене теме превише не понављају, да се изабере она или оне које се књижевноуметнички издвајају, као у примеру већег броја приповедака који варирају тему малерозног љубавника.

Избор који је пред читаоцима требало би да пружи поуздан увид у разноврстан приповедачки опус који би представио различите аспекте Цветковићеве уметничке прозе, не занемарујући њихову естетску страну.

Александар Пејчић

ПРИПОВЕТКЕ
(КЊИГЕ)

БРАНИНЕ ПРИЧЕ I

ЦРНИ ГОЛУБ Прича за удовице

Каже се: кад муж понесе штап са кривом дршком, онда ће му жена убрзо постати удовица. И мужеви се чувају кривих штапова, али ништа не помаже. Неки ђаво га натера да мора да га купи, или га, баш некако, од некога добије на поклон. Тек пред суђен дан, на неколико месеци раније, створи се мужу криви штап у рукама. Често пута не зна ни сâм како.

И господину Јокси Гачићу обрете се, једног дана, криви штап у рукама. Он му није знао значај, али његова жена, госпа Фема, изгледало је као да зна, јер се од тога дана више кинђурила. Господин Јокса добио је штап на поклон. Он је био те среће да добија поклоне. Тако је добио од своје рођене жене једну лепу вазу за дуван. То је било у ономе добу, кад је дуван слободно живио, кад га нису збијали у просторе пакла и кутија – онда кад се мерио на оку и завијао у фишеке! – Ах – фишеци!...

А ваза је била од порцелана, обојена плавкасто; а на заклопцу леп, црн голуб. Господин Јокса је волео тај „презент“, и кад год би извадио дуван, рекао би Феми:

– Е, баш ти хвала!

– Нема на чему! – одговорила би госпа Фема.

А криви штап је добио од Славка Качића, секретара. Не зна зашто га је добио; тек, једног дана даде му Славко штап.

– Мали знак пажње! – вели г. Славко...

– О, о!... богзна како хвала!... Е... е!... – ишчуђавао се г. Јокса и узео штап.

После пет месеци, криви штап је отпратио господина Јоксима Гачића на онај свет. Госпа Фема остаде удовица...

Тешко је бити удовица. И госпа Феми је било тешко. Лепо шета по соби, па је свака ситница подсети на покојника. Онде је седео; са оним је ножем секао; у ону је пљуваоницу пљувао; оне је папуче носио; из оне је вазе узимао дуван...

И госпа Фема загледа се у вазу. Црн голуб а и Јокса је био црномањаст. И лепо гледа голуба, па јој се ствара Јокса. Расте толуб... расте, па кô израсте велики и исти Јокса, само с крилима!...

Па се заплаче. Убрише сузе марамом, а на марами црно слово „Ј“ – Јокса!

И онда се опет заплаче. Просто, свака ситница, подсети је на крупног покојника.

И раздавала је једну по једну „подсетницу“, а кад је дошао ред на вазу, са црним голубом, онда, на пакост, изађе Монопол¹ и укиде се „дејствителна“ служба вазе за дуван. И није имало смисла ником да је поклони.

И ваза – црни голуб, остаде и даље.

Госпа Фема је седела, некако после Нове године, у топлој соби и нешто премишљала. Уопште, мислила је оно што може да мисли свака Фема кад је удовица. Главно је, да је осетила да је време да сасвим заборави покојника. Али поглед јој паде баш на црног голуба. И не може никако да заборави Јоксу. Покушавала је да однесе вазу у кујну, у шупу, у подрум; да је метне у орман, под кревет и бог те пита куд. Али све бадава; одовуд – одонуд, па је опет наиђе. Испусти, на пример, напрстак, сагне се да га дохвати испод кревета, па смотри црног голуба. Или оде у шупу, по дрва, па га види где у ћошку, куд га је „забацила“. Отвори орман – црни голуб!...

И дође јој још црњи!

Утом јој унесе поштар неку позивницу. Певачко друштво, као и сваке, тако и те године, приређује забаву у корист сиротиње, па моли добре људе (а ту се увек подразумевају и добре жене) да помогну каквим даром ту забаву, јер ће „за време одмора бити лутрија“.

– Дивота! – узвикну госпа Фема и погледа у црног голуба. Ту ће вазу поклонити за лутрију.

И поклонила је.

¹ Реч је о државном монопољу на дуван, који је уведен 1895. године. Држава је отворила своју прву фабрику дувана у улици Кнеза Михаила, на месту данашње Српске академије наука и уметности. Крајем 19. века фабрика је измењена. Монопол на дуван био је значајан приход буџету.

На дан забаве госпа Фема обукла је пепељасту хаљину. То је, онако, меша црне и беле фарбе у сликарству, а у удовичком свету: прелаз из црнине у белину – из жалости у радост. Ах, у радост, акобогда!

На забави је био и г. Славко Качић, онај што поклања криве штапове. Госпа Фема је највише са њим играла, дотерала је већ до оговарања. И оговарали су је.

– Једва је чекала да са'рани мужа! – вели попадаја.

– Па изабрала секретара! – додаје жена једног практиканта.

– То је само због презимена, знате: Гачић и Качић – слаже се!... – вели попадаја. И наста смеј. То је велики виц, за средњу забаву, у маломе месту.

Оговарање је прекинуо одмор, јер је настала лутрија.

Боже мој, каквих ти није било ствари! Чак и један пар чизама лакованих! Њих је извукла начелникова ћерка и одмах их поклонила поручнику Нићифору. Ту је опет било једно мало оговарање.

Госпа Фема је два-три пута загледала у своју нумеру. Број: 11. Женски број. Ко зна шта ли ће добити?!

– Број једанаест! – викну онај што извлачи бројеве.

Феми закуца срце.

– Ваза са црним голубом! – прочита онај што извлачи цедуље са натписима ствари.

Феми се окрете сала. Узе вазу, и у грдној забуни, дохватила је попа Саву под руку и рекла му:

– Хајд'мо, Славко! – онда се тргла, извинила се и изјурила напоље.

А попадаја се нешто крупније објашњавала с попом. Једва их је измирио ђакон Милоје.

Три месеца причало се: како је госпа Фема извукла своју ствар – црног голуба. Њу је то секирало. Однела је вазу на таван и рачунала је да је спасена. Али једног кишног дана, потрефило се да госпа Фема суши веш. И морала је да га простре на тавану. А међ белим кошуљама ужасно јој се зацрнио црни голуб!...

Једва је чекала другу забаву, са лутријом.

И сачекала је.

Опет је поклонила црног голуба.

На забави није хтела да узме срећку. Тако се обезбедила; јер то би била ужасна несрећа да и без срећке добије какву ствар, на пример: црног голуба!

Опет је непрестано играла са г. Славком. Опет су је оговарали. Опет је попадија избацила исти виц, али јој се нису смејали.

А господин Славко хтео је да буде галантан и кавалџер, и кад му је пришла госпођица, што продаје срећке, он је узео једну и наменио је госпа Феми. И поче извлачење лутрије.

– Шта ли ћеш ти добити? – шапће Славко Феми.

– Ништа, јер нисам ни узела срећку.

– Ал' ја сам узео за тебе.

– Ју, нећу!

– Како?

– Нећу, слатки!

– То онда значи да ме ти...

И Славко не доврши, јер Фема одмах пристаде и узе срећку. Само да га не увреди. И откуд баш опет број једанаест!

– Број једанаест! – викну онај што извлачи.

– Ваза са црним голубом! – прочита онај други.

Фема уздрхта!... Дадоше јој вазу.

Одбор се нешто церекао, али угушено.

Фема изјури, са Славком, из дворане.

Одбор прште у гласно церекање.

Овог су пута они тако удесили, само да је секирају. Српска посла!...

– Ја је нећу носити кући! – виче Фема улицом, враћајући се са г. Славком.

– Ама, немој бити луда!

– Нећу, кад ти кажем...

– То онда значи, да ме ти...

– Хоћу, хоћу!... – убрза Фема и узе вазу...

Много је муке стало Фему да се прави равнодушна према црноме голубу, а још је теже било да улучи прилику да се опрости те беде.

И једном јој је испало за руком. Кад је једног вечера г. Славко, мало налит, свратио са неким фишеком маслинака, приметио је да се фишек поцепео и да може до куће погубити све маслинке, које је купио за матер, па је затражио од Феме какав тањир. Дивота! Даће му вазу са црним голубом. И Славко метну маслинке у вазу и оде кући...

Треће забаве, приложио је и г. Славко једну ствар за лутрију: вазу за дуван са црним голубом. Одбор се, просто, искида од смеја.

Госпа Фема о томе није ништа знала. И те је забаве веселија била и сасвим спокојно узела срећку. Тад је већ била у „лихт“ хаљини. Играла је много више, но пре; смејала се, укратко: весела жена, која не стрепи од црног голуба.

И дође одмор.

Поче извлачење срећака...

Одбор се унапред смеје. Фема погледа у број своје срећке. Хвала Богу, број: 13. Само кад није једанаест! Проклето једанаест.

Срећке се извлаче. И добијају и не добијају. Како која!

– Број тринаест! – викну онај што извлачи.

– Ваза са црним голубом! – прочита онај други!

– Зар опет! – нашали се неко.

– Ух! – јекну Фема...

Настаде смеј у сали. А онај што извдачи умал' није од грдног смеја претурио општински точак за извлачење срећака.

Фема је дошла кући! Наљутила се на Славка јер се и он смејао.

Целу ноћ је плакала. Заспала је пред зору, и сањала је црног голуба, па после два црна голуба, па три, па – читаво јато!

Нешто то, а нешто певање Тончике молера, који је преко од њене куће моловао фирму, на „реновираној“ кафани газда Трајка, одборника певачког друштва, пробуди Фему.

И она се сети свега. Дође јој некако тешко. Намршти се, па онда, кô да се сети нечега, скочи са кревета. Решила се на нешто страшно! А то је: да баци црног голуба кроз прозор да се распршти у хиљаду парчади! И узе голуба; отвори прозор, измахну руком, па помотри Тончику молера и – скамени се!

А Тончика пева, свршавајући више кафанских врата, нову фирму:
„Гостионица код Црног голуба!“

(Београд, априла 1902)

САМСАР МИТКО

I

– Па пиши! – вели газда Митко, а очи му се наводнише, само што не капне суза.

– Писаћу... – одговара Лаза и затвара прозор на купеу треће класе!

– Готово!...

И воз се крену.

– Пиши!... – довикну газда Митко, па гледа за возом, а он одмиче... одмиче...

Тако је газда Митко, магазација, испратио свога сина свршеног матуранта, преко у – Немачку, „да продужи образовање“.

– Нека га, нек сврши кô што треба. После, друкче му се то рачуна, кад дође из прека, одма' – секретар министарства; па после начелник, па – министар!...

Мисли газда Митко и пође кући.

– Друго је то из прека! Изгледа некако као најфинији јеспап! Кô... Кô...

Ту газда Митко прекиде – није могао да нађе згодно упоређење. Све му се врзло по глави да каже: „кô мутмел“. – Али опет није казао. Јер његов син ни сад, ни кад се врати, неће личити на мутмел.

У даљини зазвижда воз.

– Е, збогом! Збогом! – шапће газда Митко, а чини му се као да се то јавља његов Лаза.

Тако је отпутовао Лаза „на науке“.

II

Прошло је већ четири дана.

Газда Митко седи пред магазином; кажипрст и палац саставио па направио као котур и кроз њега пљује! Баш као кад деца играју „цица-маце“. Оно, и постао је као дете. Све му мило; све се радује што му је отишао Лаза „да свршава“.

Дођу сељаци а он навије разговор тако да га морају запитати: „А где је онај твој?“ – А он одмахне руком, али врло значајно и накрене главу отприлике на ону страну где мисли да је Немачка. И онда сви знају да је Лаза отишао да учи за – министра.

Седи газда Митко и пљуцка кроз прсте. Пљуцка и мисли: их, да је нешто сад у Берлину, па да седне пред дућаном и да пљуцка! А отуд, од пијаце, иде Величко поштар. Управо: трчи Величко поштар. А то иначе није његов обичај. Видело се да је нешто важно чим трчи тако. Памте да је још три пута тако журио. Прво: кад је донео отворену дописницу поп Гаји, у којој му пријатељ „хитно“ саопштава да му је ћерка (то јест поп Гајина) родила. А ћерка није била удата. Друго: кад је донео депешу господину Този, у којој му жена брзојавља: да зна све! А то „све“ тицало се Тозине једномесечне „погрешке“ са учитељицом Тинком. И треће: кад је дао писару Ђури депешу, и место бакшиша добио шамар! Јер Ђури су јављали: да је отпуштен.

Ово је четврти пут како Величко жури. Газда Митко га смотри; чини му се да ће баш к њему. Ту је промашио рупу и пљунуо баш на прст!

Да, да (ово „да – да“ није казао газда Митко, него, лепо је кад у причи има повише тога „да, да“ и „не – не!“).

Дакле: да, да! Можда му већ пише Лаза? Рецимо, дан је путовао, дан док се сместио, дан док је писмо дошло и дан док га донесе поштар. Таман четири. После, јутрос му и лево уво пиштало!

Утом Величко стиже.

– Ево... Ево!

– Шта, брате? – пита Митко.

– Пише Лаза!

– Е?

– Богами! – вели Величко.

– Та неће бити!

– Шта неће бити? Ти сад, газда Митко, као Марко телеграфиста.

Кажем му: од Лазе је. Каже: „Није!“ – Јесте. – „Није!“ Кад отворисмо, оно од Лазе. А ето и немечка марка!

– Хе-хе-хе! – смешка се газда Митко, сав смућен од узбуђења. Дохватио левом писмо, а десном извадио бакарни двајеслук да части Величка.

– Узми, узми! Попи' штогод! – вели Митко тискајући Величку двајеслук у шаку!

– Узми! – И ту умало што не цмокну Величка. Дошао му тако леп Величко, то јест, тако добар Величко, то јест, ни сâм не зна какав Величко?! А, јест! Хтео га је пољубити зато што му је учинио услугу, те му отворио писмо. Лепо је то кад је пошта услужна.

III

„... Пиле сам појео још до Београда, а слатко од дрењина, што ми ујна Маца дала, просуло се у вагону; један радник случајно спустио пијук на моју бошчу, па пукне тегла. После су сви пасажери лизали“...

– Е, што ти је свет! – вели газда Митко – куд баш на бошчу да метне пијук! Српска посла !... Само да се цабе наједу слаткога!... – гунђа чича Митко, па настави да чита Лазино писмо у себи, па онда полугласно, па најзад гласно:

„... Овамо је све друкче. Становника врло много. Трамваји, фијакери на све стране. Само зврји! У кафани није као код нас, него све фини астали и не служе мушкарци, него женске – келнерице – у црним 'аљинама, а беле кецеље“...

– Видиш, молим те! – чуди се газда Митко.

„Пиво је јефтино, кô код нас боза.“

– Видиш, молим те! – чуди се газда Митко.

„... Квартир ми је врло леп. Кревет врло широк“...

– Воли свет комоцију! – пропраћа газда Митко.

„... Само су перине, нема јоргана. Имам и нахткасн“...

– Видиш, молим те! – чуди се газда Митко, а у себи мисли:

„Шта ли му је то?“

И прочитао је писмо, па се загледао у ону слику, на зачељу табачића. Као неки споменик – неки владар на коњу, а одоздо пише „Gruss aus M...“²

То газда Митко, наравно, није могао прочитати, али му је све изгледало: да ће то бити нешто, што је онај освојио, као на пример, што пише на кнез Михајловом споменику: Соко, Ужице, итд.

А шта би друго могло и да буде?

Ту газда Митко затвори писмо. Мало затим затвори и магазу.

IV

– Гане, пô оке ракије! – виче газда Митко још с врата, улазећи у кафану код „Два рањена срца“.

А познаници, за великим столом, дошаптавају један другоме: „Потамо се!“ и праве места газда Митку.

Он части. Они честитају.

После треће чашице, већ је удесио Митко да говори о писму.

– Море, у кафани све послужују женске у бело...

² *Gruss aus München – Поздрав из Минхена.*

– Их! Жестоко! – вели коњички капетан, у недејству, па захрза. А то је требало много да значи!

– Такве кафане, свакако, добре би биле, свакако... – додаје поп Гаја и испија чокањчић...

– А код куће, све дивота! – наставља Митко – Стран свет, широки кревети... перина... има и – ама, како се каже... има...

Ту је газда Митко хтео да помене „нахткасн“, али никако да се сети имена.

– Шта има? – пита поп Гаја.

Море, шта ти нема! – забашурује Митко, а већ је двапут, под столом, отварао писмо, али никако да наиђе на ону реч.

– Е, срећно! – упада онај недејствителни и својим чокањчетом чука остале.

– Срећно! Срећно! – прихваћају сви.

– Дај, Боже, да сврши! – вели поп Гаја.

– Дај, Боже! – одговори чича Митко, а све мисли: како му се оно зваше?

И никако да се сети.

V

Од првога писма прошло је много, па је дошло друго, а после је прошло још много више до трећег. Лаза је спочетка тужио за кућом, после је, дабогме, нашао познанства. Тако се полако навикао на све.

Две године није долазио кући. Први је распуст употребио на „усавршавање језика“, због кога му је пропала прва година.

Другог распуста дошао је кући.

Те радости газда Миткове! Да ме не мрзи лепо бих казао: како је газда Митко загледао сина са сваке стране, како је пробао и Лазин цилиндер и цео „анцуг“, и још много којешта.

Оно – кошта га – па нека га кошта! Ако ће! Биће бар велики господин!

А Лаза се уштоглио. Све се цакли на њему. Са цилиндером; па корача некако као помоћник апотекара Саве и опет, није ни тако – много лепше корача. Корача некако немачки – мож' бити кô немачки цар!

Истина, да су се неки и подсмехнули са њиме, управо са његовим цилиндером, али то не мења ствар. Кад је прошао поред налбантина Мусе, лепо је чуо како је његов калфа Диле запитао шегрта: „Ле ли му то све глава?“

– Но, Лаза је то отрпео и отишао даље. Успут је звиждукао неку арију, непознату – из опере.

Кад би сео са оцем, причао му много – много! Причао му како су скупе књиге; како је јефтино пиво; како је рђава 'рана; како су лепе келнерице. Чак му је причао и за „буршеве“ како се касапе!

– Видиш, молим те! – чудило се газда Митко, па је то после причао у кафани, онако, како је запамтио. Само кафешантане назвао је „шантавим кафанама!“ Тако је ваљда запамтио. Сиромах газда Митко, жалио је што му није жива покојна жена Цака да и она све то чује.

Пуна два месеца фалио је Лаза немачке уредбе и кудио српску калдрму; причао и оговарао и једно вече упао је у уредништво локалног листа „Аурора“ и нешто разговарао са уредником. Сутра је изашло у истоме листу: „Наш млади пријатељ, г. Лаза Бобић, правник, путује сутра у иностранство да продужи започето школовање. Срећан му пут!“

Та је новост била повод многим девојачким разговорима, и узрок многих поруцбина разних рођака Лазиних. Нека је прија замолила да јој отуд донесе неке штиковане „комочухе“. Друга за ово, трећа за оно. Није ни чудо. Дала им се тако згодна прилика: иде Лаза!

Лаза је спремио ствари. Сад је имао куфер. Отпала је свака могућност да ће какав пијук нашкодити слатку од дрењина. Понео је и венац ситних црвених паприка, јер то тамо нема.

– Их, што ти је човек, седе на жељезницу и оде! – рече газда Митко, враћајући се с пријатељима са станице.

Тако са вратио Лаза, „на науке!“

VI

Код газда Митка опет по старом. Опет би сео пред дућан и пљуцао кроз прсте. Сад је готово могао и здраво дуго да пљуца, јер некако радња му није баш најбоље ишла. Иначе се опажало да 'рамље с капиталом. Богме кошта га Лаза. Кошта га петнајст-шеснајст дуката месечно. Те нека школарина, те неке књиге „Лесикони“ (тако је чича Митко запамтио), те отплате... Лепо се истроши човек.

Лаза је већ много ређе писао. Управо, врло ретко писао. Дабогме – у послу је. Једнако часови, а после ушао је и у један „пансион“. Ту се много више једе а и језик се изучи лакше.

У пансиону, седео је за ручком до неке Немице. Разговарали су о свачему. Она је њега разумевала, али он њу богме потешко! Лако је њој кад се мож' бит' и родила у Немачкој!

Једног дана спремио јој Лаза изненађење. Донео је пун џеп црвених паприка. Показао јој и рекао да су то „турске трешње“. Она је загризла...

– Ух!... – и Лази госпођица Немица сручи супу у крило...

– Ништа! Ништа! – рекао јој је он српски. Па је онда, да је убеди да јој није ништа погано дао, појео једну црвену паприку.

Сви су се чудили. А он је појео и другу и то без 'леба. Наравно да га је јако жарило по устима, али он трпи. Што ти је Србин!

– Могу ја још! – вели Лаза па загризе и трећу.

После им је причао: како у Србији на једну пореску главу долази годишње две хиљаде паприка. Зато су, каже, Срби ватрени. А зато су и незгодни српски закони, пошто су копије страних закона, јер странци пију пиво и мирни су, а Срби једу паприке и – немирни су!

То је био повод да изабере за тезу „Утицај паприка на српски народ“.

То је и оцу писао. Чича Митко је одмахнуо главом:

– За то баш ниси морао ићи у Немачку! Ал' јопет, ко зна? Можда му и то треба... Можда није то за ову просту паприку, већ за ону алену и то чисту, без цигле!...

Тако је мислио чича Митко, па му и даље слао наполеоне и – паприке!

– Сад су јефтине бабуре, ако ти и то треба – завршио је чича Митко одговор на Лазино писмо у коме му је Лаза јављао: да је направио две-три сорте одела.

Адресовао је писмо и обрисао прсте умрљане мастилом о свој извештали зимски капут.

– Само да сврши!

– Даће Бог!... – додаје ујна Маца, пошто је раније натерала Митка да напомене Лази: да јој купи и пошаље „фиронге од јуту“.

– Тамо су јефтине! – вели Маца.

– Дабоме да су јевтиније – мрмља Митко и печати писмо.

VII

Шест година се отегло Лазино школовање, па никако да се сврши. Оно, ако ћемо право, има много и да се свршава – врло много!

– Кад ћеш свршити? – пита чича Митко преко писама.

– Још годину дана – одговара Лаза.

А године пролазе. То је чудно у природи: да године пролазе. И никоме да сине у главу да измисли начин да заустави године...

Дакле: године пролазе.

Газда Митко није више газда. Баш као оно Бајрон што је „устао једнога дана и видео да је славан“³ тако је и газда Митко устао једнога дана и видео: да није више газда. Нико није хтео да се упусти у испитивање: како се то десило? Зна се само да је продао и кућу и магазу, па да је исплатио дугове и да је још увек слао Лази за школовање. Још се зна да Лаза има још много да учи и – више се ништа не зна.

Сад га више и не зову газда, већ: „самсар Митко“. То му је био нови занат.

– Нека... Не мари. Пропатићу се мало, а Лаза ће све то да накнади. А може да накнади. Рецимо, добије за секретара министарства, макар и треће класе... Дабоме... Седам... Осам – броји чича Митко наполеоне и пакује за други месец. А у писму, на пет-шест места, напомиње: „кад ћеш свршити?“

– За годину дана! – одговара Лаза.

Прође и та година. Лаза не сврши. Већ су почели да праве досетке по чаршији:

– Свршиће кад сврши Митков Лаза – рекли би за штогод, што је у изгледу да се неће никад окончати...

Митко нема откуд да шаље. Нови занат доноси рђав приход. А ту су и године. Не може више да потрчи, а ту треба потрчати.

И престао је да шаље Лази издржавање. Писао му је да се врати и потражи „државску службу“. И Лаза се опростио са свима познаницима и познаницама. Последње су биле у већини. Опростио се и са газдарицом, обећавши јој: „да ће јој за последњи месец послати новац чим стигне кући“. У журби „заборавио је“ да се опрости са снајдером и књијаром.

Навукао је путничко одело, сео у воз и – дошао у Београд.

У Бечу је узео „фрај карту“ из нашег конзулата. А и зашто су на страни наши конзулати већ да дају „фрај карте“.

Из Београда се јавио оцу. Није хтео да долази кући, јер „чека службу“. То је обрадовало Митка. Стане тако сред пијаце, па се смешка. А смешка се што већ уображава Лазу, као секретара...

Људи прођу, па шапну:

– Шенуо је, сиромах! А у ствари он још није шенуо. Он зна да Лаза „чека државску службу“, а ко чека, тај и дочека.

Чим уђе у кафану, викне још са уласка келнеру:

³ *Џорџ Гордон Бајрон (1788–1824), чувени енглески песник. Велику популарност стиче као је својим лирско-епским сивом Путовања Чајлда Харолда (1809, 1810), који му је иреко ноћи донео славу у Енглеској.*

- Спиро!
– Извол’те?...
– Јесу ли дошле новине?
– Јесу.
– Дај званичне!
И седне па чита указе.
Нигде Лазиног имена. Ваљда ће сутра? И сутра опет тако...

VIII

У Београду Лаза се држао „кавалерски“. Продао је два пара одела да има „цепарац“. Ишао је у боље кафане и „фарбао“ колеге. Причао им је: како су се многе странкиње у њега заљубљивале, а он баш није давао повода. Две су хтеле и да се убију, али он их одвратио од те „гупе намере“. Једна је чак и скочила у воду, па се – угрувала, јер је било плитко. И још пуно таквих прича причао је Лаза друштву. А колеге су, за то време, изручиле по читав сланик соли пред Лазом и попалили све машине из пиксле. Али он „у заносу“ није разумевао шта то значи, па је и даље компоновао „дживљаје љубавне“.

Тако је ишло с дана у дан. Празниле се измишљотине, празнили се сланици, па се празнили и – цепови.

Већ је пушио дуван од гроша. А пре је увек говорио: да га гуши. Кад би запалио цигару, друштво би се врпољило и питало се:

– Шта то смрди? Да се није ко осмудио?

Лаза то опет није разумео шта значи. А ко ће и да ти разуме београдске вицеове кад сваки дан нови искачу!

И опет је дошло нешто, зашта се не зна како је и откуд је дошло. Наиме, Лаза је добио новце на „мјеницу“. Неко је морао жирирати; нико опет није знао жиранте. Пуна три месеца није се могло дознати. А онда се већ дознало. Како се дознало, то хвала Богу, сви Срби знамо... Мјеница је чудна ствар.

Чуднија је ствар да је Лаза фалсификовао потписе. Ето, вид’те, то се дознало. Али сад се опет није знало где је Лаза. Е, кад би били свезнајући!...

Лазе је нестало.

На дневном је реду било друго важније питање и новинари се њиме занимаху, а о Лази нико ништа не доноси. Управо, да је сâм о себи што написао, свакако да би изашло у свима листовима, овако, сâм је крив кад се није сетио...

IX

На пијаци, срећу самсар Митка. Он се смешка. А смешка се што већ види Лазу као – секретара... Пише, Боже, пише, све крчи перо!... Сад је убрисао убрљане прсте... Сад опет олизао крмачу... их, па и језик му умастиљављен... Хе-хе-хе!... – смешка се чича Митко.

– Шенуо је, сиромах! – веле мимопролазећи.

Ко зна, ваљда је и шенуо?

Опет одлази у кафану. Викне са уласка:

– Спиро!

– Молим!

– Јесу ли дошле новине?

– Јесу.

– Дај званичне!

И чита указе.

(Београд, 1899)

ПЛАШЉИВ УРЕДНИК

Времена се мењају...

То је знао господин Јокса и за то није марио, ал' је марио што се с временом мењају и положаји. Оно, лепо је кад расту класе, ал' неваља, што нека промена уништи и најнижу класу. Он је, на пример, због тако једне промене, истеран из службе. Био је полицијски писар. Плата није богзна каква, али капље са стране. Њему се четрдесет динара, а кадшто и више, хватало само од – шољице.

Како то од шољице?

Тако лепо. Кад год је коме свршио какав посао, ил' уопште, ако је ко за ма што дошао, увек га је питао: „Хоћеш ли, госпо'н Јоксо, каву?“ И он је, у почетку, пио по десет, петнаест кава. Али се после извештио. Стално је држао, на столу, празну кавену шољицу, са мало соца и чим ко упадне у канцеларију и упита: „Хоћеш ли, госпо'н Јоксо, каву?“, он само покаже на празну шољицу и вели: „Сад баш попих!“, и онај извади и плати. Чим оде дотично лице из канцеларије, он паре из тацне у цеп, па чека другога. Тако други, тако трећи, по десетак њих, преко дана, плаћају ону празну шољицу. Он вади паре из ње кô стари попови из бакрачета. Али, ето, отпустише га. И он и његова шољица, испадеше из званичне службе и ставише се на расположење случаја и – нове промене.

Једном, дубоко у ноћ, њему сину у главу срећна мисао. Дању кад сине, он то и не опази, јер његове мисли нису баш тако светле; ноћу је опазио и, кад је свануло, он је одјурио у штампарију и у подне већ су растурене плакате: да господин Јокса покреће нов лист. Тако је г. Јокса постао уредник листа. Неки га „противници“ одмах пецнуше: како је Јокса „Шољица“ покренуо лист, и опоменуше га да не мисли да ће свет да плаћа празан лист као што је некад плаћао празну шољицу. Он се није освртао на то. Писао је неуморно. Већ се толико унео у посао да више није умео да говори, него је само „интервјуисао“, није умео да пише, него је „пунио ступце“.

Али дође дан, такозвани: „глуви фторник“, кад уреднику стане памет, па просто ни беле не уме да напише, а камоли да испуни лист.

Такав је дан јутрос освануо г. Јокси. Лепо ни да макне. С „вестима“ је ишло још којекако. Телеграме је дао пресбиро и према њима је чак ујдурисао и преглед стране политике. Али уводни чланак баш ни да окачи. Дошла му згодна идеја: „Осу се мундир звездама“⁴, али се бојао да му не забране лист. Тога се бојао као живе ватре. Пазио је на све изразе и зато му је лист био и умерен и одмерен.

Трипут је долазио штампарски шегрт за рукопис и сва три пута добио је исти одговор: „Дођи доцније“, а то „доцније“ толико се већ отегло да се већ омогућава опасност да се лист одоцни.

Господин Јокса наравно трља чело обема рукама, а како их је умастиљавио, умачући непрестано перо, а не пишући ништа, то се сав умрљао мастилом по челу и образима, па дошао кô неки Индијанац.

Шта да се ради, пита се г. Јокса, иако зна шта треба да се ради – да се напише чланак. Али: шта? Како? О чему? И мозак му просто стаде као сат коме пукне федер.

Наједном се отворише врата. Новинарски бог, то јест, ако новинари уопште имају Бога, смилова се на муке уредникове. Писмоноша је до-нео једно хитно писмо. Још он није кô што треба ни изашао, а уредник Јокса већ је отворио писмо и читао „спроводни акт“ уз послати чланак.

Писало је:

„Господине уредниче,

Дајте места у Вашем цењеном листу овим мојим редовима“...

– Дајте места! Та не места, него уводне ступце, целу страну, цео број! – јекну јадни уредник и поче да чита приложени чланак:

„Чаша искушења

Народна река тече. Тече, ал' не мед и млеко, благодарећи нашој влади, која се упела да ту реку горке воде заспе. Станите, ви, који сте прегли да заспете реку народну! Бујица ће избити изнад насипа и својом јаком навалом разјарена уништиће вас. Дреком и лармом жбирова не можете подићи кинески зид за ову владу, која чини све да нас увери да јој свест није потребна, да би јој чак сметала. Не допушта здрав разум, њеном оболелом организму, да се распада на рачун народнога здравља и напретка; да се прави саката кад треба руком да пружи есенцију предвиђања врховним вођама. Њени букачи шире разне славопојке и рђаво сложене химне. Она их чује и ликује што

⁴ Пародија на песму народне/усмене књижевности Осу се небо звездама. Овде је именица небо замењена грујом – мундир, којом се алудира на официре заверенике, који су по доласку на власи Пешра Карађорђевића сви редом одликовани највишим орденом – Карађорђевог звездом. Зато је бојотрадска чаришија помало увредљиво заверенике звала: звездаши.

може мирно да спава, окружена својим дрекавцима, место створивши тишину задовољства да бди у њој, као искрени пријатељ ове земље.

Доле с таквима! Или их натерајмо да потраже међ бапским биљкама старога искуства, екстрахт против излапелости! Напојмо их тим, да би се освестили и поклонили вољи народној, пре но што огрезну у такав грех, који уништава само ломача.

Боримо се за ту чашу искушења, нека је попије влада, нек буде спокојна једном ова намучена раја, јер је истрајала у таквој борби, која је хтела да је сатре и уништи ни криву ни дужну.

Викнимо им: доле ви, недостојни тога места!

Али ти кретени не осећају то! Они господаре, у мамурлуку диспозиционих фондова и очекују од својих жбирова свакодневни поздрав: Слава влади!

Уријел.“

– Леп чланак! – вели господин Јокса, али одмах уздахну и тужно додаде: – Само је веома оштар. Има увреде. Лист ће бити забрањен...

И опет поче да трља чело.

– Како би било да избришем опасне речи. Сасвим, тако ћу да радим. И он поче да брише страшне и увредителне изразе.

Дечко дође по четврти пут.

– Молим, уводни чланак.

– Ево! – и уредник даде „Чашу искушења“ и лакну му као да је и сâм испио своју чашу искушења.

Пред подне је отишао и сâм у штампарију. Одмах је стао иза слагача, који слаже уводни чланак. Преко његове главе читао је рукопис.

– Изостави ово. Изостави и ово – и ово! – шапуће г. Јокса слагачу и показује прстом извесне речи, које су му се „поткрале“.

– Па онда, изостави: „Доле ви, недостојни“. Знаш, може да се лист забрани. А што због две речи да дувам два месеца! – шапуће г. Јокса и оловком брише поменуте речи.

У подне је добио коректуру. Опет је пажљиво прегледао уводни чланак, и опет је изоставио неколико речи.

– Мора човек да отвара четворе очи. После, ко ти га зна ко је ово писао? Можда је с намером послао само да ме натоциља! Али видра сам ја! – резонује г. Јокса и пружи коректуру дечку.

– На! Ревизију ја ћу држати!... – довикну дечку, па онда задовољно протрља руке, шапћући:

– Иначе је лепа ствар; бомбаст наслов; допашће се свима...

Кад је добио ревизију, опет је изоставио неке речи. Казао је да уметну, као и раније, свуд паузе, где год је избачена која реч. Изгледа још страшније кад је чланак с паузама. И најзад се зауставио на потпису писца: *Уријел*.⁵

– Уријел?! Ко ти га зна који је то Уријел. Можда је он у историји био неки анархиста? Ко му то зна?.. – мисли господин Јокса и решава се како то да поправи. Најзад избриса последња четири слова и остаде само: „Ур.“

– Дабоме: Ур. То ће мислити да је уредник. – Задовољно се насмеши Јокса и додаде: – Може да се штампа.

Поподне је лист изашао. Чланак је овако изгледао:

„Чаша искушења.

Народна река тече. Тече – мед и млеко, благодарећи данашњој влади – – – – – Станите, ви, који сте прегли да заспете – – – дреком и – – – лармом – – ову владу, која чини све да нас увери да – – – не допушта, – – на рачун народнога здравља и напретка, да се – – букачи шире. – – – Она их чује и ликује, што може – – – – – – – окружена – – дрекавцима – – створивши тишину задовољства, да бди у њој, као искрени пријатељ ове земље. Доле с таквима! Или их натерајмо да потраже међ бапским биљкама екстрахт против излапелости! Напојмо их тим да би се освестили и поклонили вољи народној пре но што огрезну у такав грех, који уништава само ломача.

Боримо се за ту чашу искушења. – – – – – Влада нек буде спокојна – – – – – јер је истрајала у таквој борби, која је хтела да је сатре ни криву ни дужну.

Викнимо – – Слава влади!

Ур.

Лист није био забрањен.

Чланак се допао тамо, где треба.

Уредник је био одликован.

(Београд, септембра 1904)

⁵ Можда алузија на Уријела Акосту, *Ираједију немачкој писца карла Гуцкова, одакле је Нушић узео име лика Бен Акибе за свој псеудоним и као фигуру иријоведача. Бен Акиба, лик из ове драме, често изјављује реченицу која је Нушићу служила као мото: Све је то већ једном било.*

ДОЋИТЕ СУТРА

Историја једног обичног живота

Господин Видак Пљакић, то јест, он управо и није био господин, али то је једина неуказана титула, коју је он смео да присвоји, утолико пре, што је имао „герок“. А већ ко носи „герок“, то је свакако господин. Дакле, Видак Пљакић, иако није био богзна каква глава, ипак је дао грађу за ову причу, која треба да се подели на главе, али пошто је писац тврдоглав и неће да ради по „шаблону“, то ће прича бити подељена на репове. Дакле:

ПРВИ РЕП

Господин (остаћемо при тој титули), господин Видак Пљакић нађен је једне зиме на улици, у првом дану свога живота. Сасвим онако, као што је царева ћерка наишла на Мојсеја, наишао је патролција на малог Видака. Није био у ковчегу, али је био у старом јорганчету, са пришпендланом фирмом: „Дете се зове Видак Пљакић“. И патролција, свес'ан своје бабичке дужности, однео га је у општину. Јадни Видак, чим се родио, пао је у општинске руке. И дневни листови огласише његово рођење – сви донеше notiце: „Нађено новорођенче“.

Ко му је отац? Ко мати?

А ко би то знао! Свет није сазнао ни име онога, који је донео кромпир у Европу, којим се милијуни душа 'ране, а камоли да сазна родитеље Видакове, који ни сâм себе није могао да ис'рани! Уопште, преко тога питања треба прећи, тим пре што Видак није добио никакав „хауптрефер“ у животу, који би тронуо његову незнану мајку да му се јави.

Та мајка, чисто бих је назвао мађијом, подмет'ла је Видака општини као кукавица јаје, а општина уопште не води рачуна о деци и тако је Видак одрастао без рачуна.

За шеснаест година посвршавао је школа што је више могао и срећно догурао до трећег разреда гимназије. Лепо. То јест, и није

било лепо, јер је из трећег истеран „без права на полагање испита“. То је за ђака оно исто, што је за грађанина губитак грађанске части...

И он је остао на сокаку. Он је управо и постао на сокаку и ту се налазио као код куће!

Све што је могао да учини својим двама рукама, учинио је – метнуо их је у џепове од панталона и шетао крупним корацима, по својој кући – по сокаку.

Мислио је: шта ће и куда ће? И пошто сви путеви истераних ђака воде у – Министарства, приспео је и он ту. Застао је пред Министарством просвете два минута да смисли шта да тражи, а пред министровим вратима стајао је два дана док је доживео срећу да га министар прими. И министар га примио, ал' не за дијурнисту или тако што, него га је примио „клот“ на – разговор.

Разговор је био врло кратак. Места су попуњена, али ипак министар ће видети да му пронађе какво месташце.

– Дођите сутра! – заврши господин министар и Видак се скромно удаљи из канцеларије.

Боже мој, како споро пролазе сати. Видак никако не спава, жељно очекује да осване „сутра“, а оно опет кô наши возови, има неко ужасно задоцнење.

И освану жељено „сутра“ и Видак се створи пред вратима министровим. Целог дана није га примио, а кад су сви изишли из министарства, одација му је гордо добацио:

– Дођите сутра!...

ДРУГИ РЕП

„Свакако да нисам за просвету“, мислио је Видак и журно хитао у министарство „внутрених дела“. То је уосталом zgodније министарство. Може да га поставе за каквог практикантчића, па ће он полако, догурати до – началника. Што опет да не може? И Наполеон је био прост војник, па изгурао за Императора! И њему се чисто учини да је Наполеон, у пикетским панталонама и углачаном героку. И да није нагазио жандарма на жуљ, управо да га жандарм није гурнуо и викнуо: „Макни!“, он не би ни видео да је већ у министарству. Просто, занео се, па гази, баш као Наполеон!

– Молим, ја бих код господина министра – учтиво моли Видак.

– Чекај!... – неучтиво одговара одација. И он чека. Чека кô 'Евреји Месију, стрпљиво, мирно, пун наде. Чека – два дана.

Трећег дана сачекао је министра у ходнику. Дрхћући је заустио да каже своје скромне жеље, али га министар пресече одговором:

– Дођите сутра!...

Кад је сутра дошао, није га могао примити; прексутра: министар уопште није никога примао. Накосутра примио га и опет му је рекао:

– Дођите сутра!...

– Аја! Нисам ја ни за полицију! – мислио је Видак, враћајући се, шести пут, из тога министарства. – Нисам ја за полицију! Тако и јесте; ја сам из општине... Ја сам општински! И он се упути у општину. С председником се срео на степеницама и он му је рекао: „Дођите сутра!“ А сутрадан изгрдио га је:

– Ви сте неблагодарни, господине! Вас је општина одгајила, то кошта!... Нашла вас је на сокаку и од’ранила вас је... Па шта још хоћете? Тражите мало и од других надлештава! Ми имамо доста друге – деце!...

Председник је још нешто говорио, али Видак то више није чуо. Он се занимао крупном мишљу: како би било да се опет повије, па да га нађе патролција?

Сиромах! Почео је већ којешта да мисли...

Кад је излазио, у ушима му ипак зазвони оно кобно: „дођите сутра!“ Али није дошао. Није зато, што није био начисто да ли је збиља то чуо, ил’ му се причинило?

ТРЕЋИ РЕП

Као египатска свинкса с напрћеним уснама, скаменио се господин Видак Пљакић кад га је, на Сретење, немилосрдно преду-срео Манча ашчија и казао да за њега више нема вересије. Видак је напрћио усне и – ћутао.

Целог дана није ништа окусио!... Предвече дошао је у искушење да што украде! Никад се није јаче стресао, ни на најјачем мразу, као при тој помисли. Не, то не може учинити, па ма умро од глади! Он осећа да је у њему нека клица поштења; можда је то од матере? Свакако од матере, јер, иако га је на непоштен начин увела у свет, ипак му је ваљда оставила поштење. Да, он управо и јесте њено поштење... И Видак поче да мисли на матер. Корача тако, и замишља каква, отприлике, треба да му је мати? Хтео је и помоћу математике да знађе, али то би била „једначина са две непознате количине“, а он то није учио у другом разреду. Ето, да је свршио још кој’ разред, можда би израчунао где му је мати, овако све пропада!...

Кажу да се на Сретење срело „лето и зима“, али то Видак није могао да потврди, јер њему је било тако 'ладно, као да лето не говори са зимом, па избегава да је сретне...

Цвокотао је од зиме; малаксавао је од глади. Да је јутро, отишао би на пијаци да погађа сир; пробао би код сваког продавца, наравно да се не би никуд погодио, ал' тек заложиио би глад. Али ноћ је... И он оде у свој стан. На кваци му задрхта рука кад виде да су врата затворена!

Да ли да лупа? Нема смисла! Три месеца није платио кирију откад је изгубио „послуживање“ а ко не плаћа, не сме ни да лупа! Али опет, зар он није кирајџија? И то му је први пут да дође тако доцкан ноћу...

И он куцну.

– Ко је? – закрешта газдарица.

– Ја, молим. Видак...

– Гле ти њега! И он лупа! – Срам вас било! – Ем не плаћа, ем дрзак!... Одлазите!...

– Али, молим...

– Ништа нећу да чујем! – Дођите сутра! – заврши газдарица...

Господин Видак Пљакић тужно спусти главу и изиђе на улицу! Упутио се некуд... Ноћ га сакри, а крупне капље 'ладне кише утркују се која ће пре да га нађе у мраку...

ЧЕТВРТИ РЕП

Славно је то живити у просвећеној вароши! Имаш свега и свачега чак имаш и бесплатну болницу ако с тобом каква болест испије „брудершафт“.

Тако је сваки помислио, кад је видео првог јутра по Сретењу, да неки чистачи улица уведоше у двориште варошке болнице једног изнемоглог младића. Он је једва корачао.

То је био Видак.

Оставише га самог, у ходнику, и он се скупи на клупици да сачека економа. Сав је мокар, искисао, назебао. Ал' овде ће му бар бити добро. Добиће да једе!... И њему се мало засветли лице.

Економ уђе.

– Молим, ја сам... – поче Видак славим гласом.

– Имате ли спроводни лист од општине?...

– Немам.

– Идите и набавите, па – дођите сутра! – заврши економ и оде.

– Опет у општину!... – промуца Видак и лагано изиђе из ходника...
– Дођите сутра! – То му зуји у ушима... Јадник!
Једино „сутра“ које би му се испунило није сачекао, из врло простог разлога што је још те вечери умро.

Пред капелом, у којој лежи Видак жут, сув и издужен као глад, скупили су се неки његови познаници.

– Је л' те, кад ће да са'ране Видака? – питају гробара.

Он им мирно одговори:

– Дођите сутра!...

(Београд, марта 1904)